

Mübadillerin Tarihi ve Yunan Tarihyazımındaki Yeri*

EVANGELIA BALTA

Yunanistan ile Türkiye arasındaki nüfus mübadelesi, içerdiği çeşitlilikle ve son derece trajik bir deneyim oluşuyla, Küçük Asya Helenizminin yüzyıllar boyu yaşamış olduğu topraklardaki tarihsel varlığının sonu ve aynı zamanda bu topraklarda neden olduğu yurtsuzlaşma ve yeni yerleşmelerle de yepyeni bir dönemin başlangıcı oldu. Hatırlatmak isterim ki mübadiller temelde Küçük Asya'nın güneyinde ve Pontus'un bir kısmında yaşayan Rum Ortodokslardan oluşuyordu. Savaşın karmaşasından ve büyük bir mülteci topluluğu yaratan Küçük Asya felâketi sonrasında yaşanan şiddetten uzak kalmış olan bu kişiler, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Yunanistan'a göç etmeye zorlanmışlardı. Bu açıklamayı yapmamın nedeni, antlaşmanın üçüncü maddesinin, "göçmen" terimini kullanarak, 18 Ekim 1912'den sonra mülteci konumunda göç etmiş veya göç edecek olan tüm özel ve tüzel kişileri mübadil olarak tanımlayarak yapılan emrivakiyi meşrulaştırmasıdır. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Batı Trakya'dan ve Bulgar topraklarından gelen mültecileri de kapsamaktadır.

(*) Metin, 7 Kasım 2003 tarihinde sözlü olarak sunulduğu biçimde basılmıştır. Ancak çok gerekli olan dipnotlar eklenmiştir.

Bununla birlikte, “mübadil” teriminin kavramsal içeriğinin, daha geniş kapsamlı bir terim olan “mülteci” teriminden veya Lozan Antlaşması’nda kullanılan diplomatik terim olan “göçmen”den farklı olduğu açıktır; bunun sonucunda da farklı bir düşünce biçimini gerektirmektedir. Ben bu noktada, bir yorumda bulunmak istiyorum. Küçük Asya’dan gelen Rumlar için kullanılan “mübadil” ve “mülteci” terimleri arasında bilindiği üzere, farklı kökenlere sahip çok sayıda mültecinin gelmiş olduğu Makedonya’nın yerli nüfusunca da benimsenmiş açık bir ayırım vardı. Bu ayırım bugün de mevcut mudur yoksa basitleştirmelerin “denkliği” tarafından silinmiş midir bilmiyorum. “Mülteci” terimi, Yunanistan’a, 1922 yılının Eylül ayında, Yunan ordusunun Küçük Asya’daki yenilgisinden ve İzmir’in uğradığı yıkımdan hemen sonra gelenler için kullanılıyordu. Türkçe’deki “muhacir” ve Yunanca’daki “madjiris” terimleri, Lozan Antlaşması ile “göç etmesi” emredilen ve göçleri, 1923 yılının Ekim ayından 1925’e kadar, Uluslararası Karma Komisyon’un gözetiminde düzenli bir biçimde gerçekleşmiş olan kişiler için kullanılıyordu. Kendimi yalnızca, Türkofon Küçük Asyalı Rumlarla sınırlayacak olursam, onların daima “mübadil” (antalaksimos) terimini tercih ettiğini hatırladığımı söyleyebilirim. Türkçe olan “*muhacir*” teriminin yerine, herhalde göç sonrasında yaşadıkları olaylar esnasında öğrenmiş oldukları kelimenin Yunancasını kullanmaları, bu kavramın, daha önceki kültürel dağarcıklarında olmadığına kanıttır. *Mübadil* ve *Mülteci* terimleri arasındaki ayırım, Küçük Asya’dan gelen kişinin geldiği bölgeyi ve göç ettiği zamanı hemen gösteriyordu ama temelde, takdir edersiniz ki, her terime ait bir dizi çağrışım ve ince fark vardır ve son izleri de kaybolmadan sosyal antropolojinin bunları araştırması yerinde olacaktır. Benzer türden bir sözcük ikilisi, bazı değişikliklerle, Türkiye’de de *göçmen* ve *muhacir* terimlerinin kullanımında görülmektedir.¹

1 Tolga Köker (Leyla Keskiner ile ortak çalışma), “Türkiye’de Zorunlu Göç Deneyimi”, Renée Hirschon (der.) *Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005. 2003 yılının Eylül ayında Kapadokya’ya yaptığım bir gezide, Ürgüp ve Sinasos (bugünkü adıyla Mustafapaşa) sakinlerince yakın zamana dek yapılan aynı ayırma kendim de tanık oldum.

“*Patriotes*” –veya Karamanlı atalarımın, aynı köyden olan Türklere hitap ederken diyeceği gibi– “*Vatandaşlar.*”

Yunanlı hemşerilerim,
Sevgili dostlar,

Makalemin konusunu, Nüfus Mübadelesi olayının tarihi ve tarihyazımına ilişkin yönlerini incelemeye başladık bile.² Az evvel yaptığım açıklama bir tür paradigmayı, bu araştırmadaki boşluğu ortaya koymaktadır. Fakat bu makalenin amacı, araştırmaya değer konulara ilişkin bir liste sunmak değildir; tıpkı niyetimin, tarihyazımı sürecini tanımlayan bir tür bibliyografya sunmak olmadığı gibi.³ Benim ilgimin odağında, sonunda mübadeleye dahil edilen ve bu nüfusun bir parçası olan mültecilere ilişkin tarihyazımının bir parçası olan ideolojiler ve basmakalıplar var. Bunlar şüphesiz her şeyden önce, trajik mültecilik deneyiminin ve bunun sonrasında ortaya çıkan zorunlu nüfus mübadelesinin yaratmış olduğu ve yaratmaya da devam ettiği ideolojik ve duygusal yükün ürünleridir. İnsanların yaşadığı bu travmatik deneyim de, G. Th. Mavrogordatos’un, Küçük Asya felâketini takiben ortaya çıkan mültecilerin eski konumlarına getirilmesi ve ülkeye uyumlarının sağlanması biçiminde tanımladığı⁴ Modern Yunan Devleti’nin “tekrar edilmesi imkânsız başarısı” da meselenin efsane yaratıcı işlevine hız kazandırmıştır. Bunların sonucunda sorunlar ve araştırmaya uygun sorular, ideolojik yapılara dönüşmüştür. Ayrıca en azından 1970’lerin sonuna dek, Küçük Asya Helenizmi’nin sonu anlamına gelen nüfus mübadelesinin bu konuya ilişkin tarihyazımında

2 Evangelia Balta ve Matoula Kouroupou, ‘Kapadokya’da Mübadeleye Tabi Tutulanlarla İlgili Kaynaklar; Genel Bir Değerlendirme Gereksinmesi’, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, İstanbul, 1992, s.15-28.

3 G. A. Yannakopoulos, “The Asia Minor Refugees in Greece. Bibliographical essay”, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi Bülteni. *Küçük Asya Felâketi ve Yunan Toplumuna* 9 (1992) 283-291 (Yunanca). Ayrıca, G. Kritikos’un *Greek Orthodox Refugees: Integration and the Making of a New Greek Community (1923-1930)* başlıklı doktora tezindeki “An account of historiography on the Asia Minor refugees” başlığı, yayınlanmamış doktora tezi, European University Institute, Floransa, Mart 2001, c.1, 8-15.

4 G. Th. Mavrogordatos, “The unparalleled achievement”, KAAM Bülteni 9 (1992), 9-12 (Yunanca).

genel olarak güçlü ideolojik bakış açıları yaratmış olduğunu ve sonraki yılların baskın ideolojisi olan “kayıp vatanlar” mitini de bunun beslemiş olduğunu unutmamamız gerekir.⁵ Yeni gelenlerin hafızası, “hayatlarını yeniden kurmalarını sağlayan bağ, başarısızlığı takdirde kimliklerinin kaybolacağı kültürel varoluşlarını sürdürmelerinin yolu” olmuştur.⁶ Mültecilerin hafızasının haritasını çıkarma görevi de Küçük Asya Araştırmaları Merkezi’nce (KAAM) üstlenilmiştir.⁷ Elbette ki mültecilerin oluşturduğu kuruluş ve cemiyetler de, bilgi toplayıp belgeleyerek ve anıların yazılmasına önyak olarak bu konuda ellerinden geleni yapmışlardır. KAAM, 1940’lardan 1970’lere değin, Yunanistan’da nüfusa ilişkin araştırma ve belge oluşturmayla ilgili tek kuruluş olduğu gibi, sözlü tarih toplayacak kadar cesaretli olan tek kuruluştur; bunu yaparken amacı, Küçük Asya’daki Yunanlı cemaatlere ilişkin tabloyu yeniden oluşturmaktır. Merkez bu zorlu görevi yerine getirmeye çalışırken hiç şüphesiz folklorik çalışmaların, tarihsel süreklilik ve ulusal kimlik meselelerinin belgelenmesiyle tanımlanan ideolojik ufku tarafından dizginlenmekteydi. Günümüzde, araştırmalar artık bugünle birleşmiş olan geçmişin izini sürerken ve öznenin, anlatının nesnesiyle ilgisine bakarken, KAAM’ın topladığı veriler eşsiz olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸ Bu bakış açısında

-
- 5 “Kayıp vatanlara” ilişkin klasik ve artık demode olmuş ideolojik söylemin yanında, bugün rağbette olan “unutulmaz vatanlar” sloganı, kişinin vatanına ilişkin tüm duygusal ve nostaljik eğitimlerin ötesinde, tarihsel geçmişin siyasi kullanımına da işaret etmektedir. Tarihçiler olarak, nerede ve hangi biçimde ortaya çıkarsa çıksın, tarihsel söylemin yerini saptamak, bunu tahlil etmek ve her bağlamdaki toplumsal işlevini saptamakla yükümlüüz. Bu vakada, yakın zamana dek baskın konumda olan “kayıp” yerine tercih edilen “unutulmaz” sıfatı, vatan olarak Küçük Asya’ya etnik/ulusal bir mesaj yükleyerek farklı bir ideolojinin izini taşımaktadır.
- 6 Renée Hirschon-Philippaki, “Memory and identity. The Asia Minor refugees of Kokkinia”, E. Papataxiarchis - Th. Paradellis (ed.), *Anthropology and Past. Contributions to the Social History of Modern Greece*, Atina 1993, 311 (Yunanca) içinde.
- 7 G. Yannakopoulos, “The reconstruction of a destroyed picture: The oral history archive of the Centre for Asia Minor Studies”, *Mediterranean Historical review* 8/2 (1993), 201-217. Ioanna Petropoulou, “the Centre for Asia Minor Studies: an anniversary”, *Ta Historika* 23 (1995), 461-465 (Yunanca).
- 8 Evangelia Balta - Efthymios Papataxiarchis, “Dealing with cultural difference: ‘Asia Minor refugee and Muslim Minority’ Folklore Studies in Greece”, *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü*

özgün olan bir başka şey de birinci kuşak göçmenlerin kaleme almış olduğu çalışmalar, çok önemli kişisel tanıklıklardır. Bu metinler karşısında değişen tavır ve yaklaşım dikkat çekicidir. Göçmen tanıklıklarının tipik özelliği olan ideolojik ve duygusal yük çok yakın zamana dek bilimsel ciddiyet ve nesnellik iddiasında olan anaakım akademik tarihyazımının dışında bırakılmış olsa da bugün, incelenecek nesnelere seçimi ve kullanılması için bir kriterdir. 1990'lardan beri, bireysel ve kolektif hafızanın ifade edilmesine, geçmişin günümüzdeki kullanımına ve hatırlanan mekânın toplumdaki yerine ilişkin konulara artan bir ilgi mevcuttur.

Tarihyazımının, mülteci sorunuyla ilgilenen kısmında incelenen temalar çok çeşitlidir ve çoğu durumda, sosyal antropoloji ile tarihin işbirliği çerçevesinde çalışılmaktadır.⁹ Bununla beraber, günümüzde, bir tarihçinin kullandığı yazılı tarih referanslarının iskeletinin yarattığı dar ufukta, mevcut belgeler kullanılmaksızın, makul iddialar üzerine temellenmiş, kanıtlanmamış şemaların baskın olduğunu ve hâlâ da varolmaya devam ettiğini kolaylıkla anlayabiliriz. Bu durumla ilgili iki örnek sunacağım:

Bunlardan ilki, mültecilerin gelişinin ulusal ekonomi üzerinde, özellikle sanayi sektöründe, hiç tartışmasız olumlu etkisi olduğu yönündeki, özellikle 1922 sonrasında çalışmış erken dönem araştırmacılarca benimsenmiş olan görüştür. Bu, Yunan tarihyazımında dokunulmazlığı olan bir meseledir ve diğer tarihyazımlarında da benimsenmiştir.¹⁰ Bununla birlikte, mültecilerin ve mübadeleyle gelenlerin iki savaş arası dönemde Yunan ekonomisi üzerindeki etkileri üzerinde ayrıntılı biçimde çalışılmamıştır. İktisat tarihi alanında, mültecilerin, ikincil

Kongresi. Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk kültürü Çalışmaları Sektör Bildirileri, Ankara 2002, 38-52. Yeniden basılmış Evangelia Balta, *Ottoman Studies and Archives n Greece*, Analecta Isisiana, The Isis Press, İstanbul, 2003, 43-71.

9 Küçük Asyalı mülteciler meselesine sosyal antropologlar ve tarihçilerin ortak yaklaşımının özelliklerini yansıtan örnek için bkz. Renée Hirschon, *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

10 A. I. Aigidis, *Greece Without the Refugees. Historical, Fiscal, Economic and Social Study of the Refugee Question*, Atina, 1934 (Yunanca).

sektöre katılımına ilişkin pek az çalışma mevcuttur. Buna rağmen, “yaptıkları katkının tartışılmaz olduğunu”¹¹ savunan duruştan vazgeçilmez. Düşünülmeden kabul edilen bu sabit duruş, K. Kostis’in de gözlemlemiş olduğu gibi,¹² karşıt görüşü savunan herkesin, yerleşik değerlere karşı çıkan birer küstah olarak görülmesinde etkili olmuştur. Kostis, iki savaş arası dönemin iktisadi tarihine bir araştırma sahası olarak bakarken, “geri kalmış” Yunanistan’ın sanayi gelişimine katkıda bulunduğu varsayılan ucuz işgücünün varlığına ilişkin basmakalıpların ve piyasanın açılmasını sağlayan uygun koşulları ortaya çıkaran ani gelişmeyi dile getiren görüşlerin incelenmesi gerektiğini ortaya koyarak, tarihyazımının bu meseleye yaklaşımına dikkat çekmiş olan ilk kişidir. Son derece eleştirel bir yaklaşımla, bu basmakalıpların temel özelliğinin, bu görüşleri değişmez yasalar gibi savunanların ileri sürdüğünden farklı kriterlerle işleyen bir gerçekliği basitleştirerek güzelleştirmek olduğunu söylemiştir. Bu, ilerleme ruhuyla pek bir ilgisi olmayan bir toplumsal ve siyasi mecburiyet meselesidir. Aynı şekilde, siyasi veya toplumsal bir başarı kabul edilsin veya edilmesin, kırsal reform da, zaten başlatılmış olan bu sürecin, toprak sahiplerine tazminat ödeme yükümlülüğünün kaldırılmasıyla hızlandırılıp kökten dönüştürücü bir hal alması anlamında, mübadeleyle gelen göçmenlerin ortaya çıkarmış olduğu doğrudan bir sonuçtur. Fakat kırsal reformu, ülkenin ekonomik gelişimiyle beraber anmak zordur, hele ki iki savaş arası dönemde Yunanistan’da tarımsal üretimde çok büyük bir artış olmamışken. Kırsal bölgelere yerleşimle ilgili tüm bilgiler, mübadeleyle gelen göçmenlerin yaşadığı güçlüklerin, kendilerine dayatılmaya çalışılan yaşam biçiminin yabancıları oldukları yetmezmiş gibi, bir de yabancıları oldukları bir ortama getirilip yerleştirilmeleriyle yaşadıkları krizi ve

11 Örn. Bkz. M. Riginos, *Productive Structures and Labour Daily Wages in Greece, 1909-1936. Industry-Craft Industry*. Yunan Ticaret Bankası Araştırma ve Kültür Vakfı, Atina 1989, 144 (Yunanca).

12 K. Kostis, “The ideology of economic development. The refugees in the interwar period”, *KAM Bülteni* 9 (1992), 33-46 (Yunanca). Aynı konuyla ilgili olarak, bkz. Margarita Dritsa, “Refugees and industrialization”, Th. Veremis - G. Goulimis (ed.) *Eleftherios Venizelos. Society-Economy - Politics in his time* içinde, Gnosi Yayınları, Atina, 1989, 27-70 (Yunanca).

umutsuzluğu kanıtlamaktadır.¹³ Sonuç olarak, mülteci nüfusun, daha net bir şekilde ortaya koyacak olursak Küçük Asya'dan gelen çeşitli mülteci gruplarının adaptasyon sürecinin, ekonomi mekanizmalarının işleyişiyle birlikte ele alınmasına ihtiyaç vardır.¹⁴

Mültecilerin, Yunanistan'ın ekonomik gelişimine katkısının ideolojik inşası karşısındaki aynı eleştirel duruş, mücadele sonrasında Yunanistan'ın tarım ve sanayi gelişiminde hızlandırıcı bir etkinin bulunmamasını mültecilerin, Yunan ekonomik ve toplumsal yapısına dahil edilmesinin bedeli olarak gören G. Mavrogordatos tarafından da paylaşılmaktadır. Bu dahil edilme süreci, mültecilerin büyük çoğunluğunun hızla, tıpkı yerliler gibi, ülkenin gelişimine zararı dokunan kasa ve köy burjuvalarına dönüştürülmüş olması sayesinde başarılıdır.¹⁵ Yani, Ch. Hadjiiosiph'in Yunan sanayisi üzerine kaleme almış olduğu yazıda, incelediği dönemin bir toplumsal olgusu olan "mülteci"

13 Bu meseleler için bkz. Elisabeth Kontogiorgi, *The Rural Settlement of Greek Refugees in Macedonia: 1923-1930*, Oxford Üniversitesi 1996 (yayınlanmamış doktora tezi). Elsa Kontogiorgi, tezinde mültecilerin Makedonya'ya nasıl yerleştirildiğine ve bunun demografik, toplumsal, ekonomik ve siyasi sonuçlarına ilişkin meseleleri ele almıştır. Kırsal yerleşim temelde Makedonya'da gerçekleşmiştir, çünkü Müslümanların, taşınmaz mülklerini bırakıp gitmelerinin mülteci sorununa çözüm olması ve yerel olduğu kadar küresel siyasi ve toplumsal denge bakımından da arzu edilmeyen toplumsal huzursuzluğu azaltması nedeniyle, bu durum uygulama bakımından kolay olmuştur. Ayrıca, mültecilerin Makedonya'ya yerleşmesinin, Yunanistan'ın kuzey illerinde ulusal ailenin tabloyu tamamlaması gibi bir başarılı sonucu da olmuştur.

14 İktisat tarihi yazımında buna paralel olan bir başka basmakalıp da, Kostas Kostis'in ifade ettiği gibi, katı ve dengeli bir vergi politikası uygulanması yönünde bir irade eksikliği gibi basit bir gerçeği görmezden gelmesi nedeniyle kamuda oluşan ekonomik açığı, mültecilere verilen desteğe bağlanmasıdır. Kostis, ayrıca, mültecilerin eski konumuna getirilmesi sürecinden kaynaklanan bütçe açıklarına ilişkin gözlemlere, mali alandaki otoritelere yapılan incelemelerden ulaşıldığına; mültecileri desteklemek için onlara dağıtılmış olan meblağların büyüklüğüne ve bu meblağların dağıtıldığı kanallara ilişkin hiçbir araştırma yapılmadığına dikkat çekmiştir. Bkz. K. Kostis, *a.g.e.*, ayrıca Margarita Dritsa, "Ulusal Banka ve Mülteciler" *Ta Historika* 4 (Aralık 1985), 313-326 (Yunanca).

15 "Ancak daha geniş kapsamlı bir proleterleşme, mültecilerin durumunda daha kalıcı bir marjinalleşme gerçekleşmiş olsa bunun bazı olumlu etkileri olabilirdi, ama bunun da gelişmenin önüne geçecek toplumsal, siyasi ve ulusal bedelleri olurdu. Ülkeye yayılmış olan modernleşme arzusu, ekonomik arzulardan üstündü." Bkz. G. Th. Mavrogordatos, *a.g.e.*, 12. Aynı sonuçlar için bkz. A. Liakos, *Labour and Politics in Greece in the Interwar Years. The International Labour Bureau and the emergence of social institutions*, Yunan Ticaret Bankası Araştırma ve Kültür Vakfı, Atina, 53-54 (Yunanca).

parametresinin bulunmayışı, çalışmaya ilişkin bir kusur değildir; bu durumun nedeni basittir: Bu parametre, araştırmasının konusunun nedenleriyle veya doğrudan sonuçlarıyla bağlantılı değildir.¹⁶ Öyleyken bile, daha önce ifade edilmiş olduğu üzere, “bir araştırma konusu olarak iki savaş arası dönemin iktisadi tarihi, mültecilerle Yunanistan’ın ekonomik gelişimi arasındaki ilişki meselesine dair bir yargıyı baştan varsaymaktadır.”¹⁷

Sunacağım ikinci örnek, perişan mülteci gruplarının, Yunan toplumuna ilişkin devrimci fikirler taşıdığı ve bunları yaydığı yönündeki, geçerliliğini hâlâ koruyan görüştür. Bu görüş neyi savunursa savunsun, Yunanistan Komünist Partisi’nin (KKE) ve solun, mülteci nüfusu üzerindeki etkisi pek o kadar açık değildir. “Komünist partinin içindeki gelişmelerle mülteci unsur içindeki tahriklerin aynı döneme rastlamasının tarihsel yönü,”¹⁸ zaman içinde Venizelos destekçiliğinden diğer siyasi oluşumlara doğru geçişle ilgilidir.¹⁹ KKE’nin, Atina’nın mülteci mahalleleri ve nüfusun çok sayıda mülteci barındırdığı illerde (örn. Kavala) sahip olduğu yüksek oy miktarı, hatırı sayılır bir kısmı mülteci kökenli olan tütün işçilerinin düzenlediği 1929 grevleri ve Küçük Asyalı göçmenlerin 1931’den itibaren KKE’nin politbürosuna katılımı, mültecilerin illa ki solu desteklediği anlamına gelmemektedir. Yaşanan olaylar ve sonuçları, bundan daha karmaşıktır. Büyük bir mülteci kitlesinin hızla küçük toprak sahiplerine dönüştürülmesi bazı bilim insanlarını, Milletler Cemiyeti’nin, ne pahasına olursa olsun mülteci topluluklarının radikalleştirilmesinden kaçınılmasını öngören düzenlemelerinin bunda etkili olduğunu düşünmeye sevk etmiştir. Son

16 Ch. Hadjiiosiph, *The Old Man. Industry in the Greek Economy, 1830-1940*, Themelio, Atina 1993, 15 (Yunanca). Ayrıca bkz. A. Liakos, *a.g.e.*, 62-63.

17 K. Kostis, *a.g.e.*, 32.

18 Kostas Katsapis, “The political behaviour of the refugees in Greece in the interwar years”, in *Beyond the Catastrophe. Asia Minor Refugees in Greece in the Interwar Years*, Helen Dünyası Vakfı, Atina 2003, 140 (Yunanca). Ayrıca, bkz. G. Kritikos’un doktora tezindeki “Komünizm ve Yunanistan’daki mülteciler” başlığı, *a.g.e.*, c.II, 262 ff.

19 Bkz. S. Karavas, *Evolutions du comportement electoral dans l’agglomeration d’Athènes (1926-1964)*, yayınlanmamış doktora tezi, Université Lumière, Lyon II, Lyon, 1989.

yıllarda yapılan çalışmalar göstermiştir ki şehir merkezlerine yerleşmiş olan mültecilerin büyük kısmı, ataerkil ilişkilerin baskın konumda olduğu küçük çaplı iç hayatının mekanizmalarına dahil edilmişlerdi ve sonuç, tıpkı sanayileşmiş ülkelerde görüldüğü gibi sınıf bilincine sahip bir işçi sınıfının oluşununun yavaşlaması ve zayıflaması olmuştur.²⁰ Ayrıca, ulusun btnliğnn sağlanması ve homojenleştirilmesi mantığı, 1924 yılında mültecilerin büyük kısmının kısa süre önce yerleştirilmiş bulunduğu Makedonya bölgesinde bağımsız bir devlet kurulmasını öneren Solu tecrit eden Yunanistan'daki iktidarların ortak arzusu sayılmıştır.²¹

1992'den sonra, çokuluslu sosyalist oluşumların yıkılması ve bunun sonucunda Balkanlar'da ortaya çıkan saldırgan ve uzlaşmaz milliyetçilik, mübadeleye dahil edilmiş olan nüfusun yerleştirilmesi yoluyla kuzey Yunanistan nüfusunun homojenleştirilmesi meselesi, siyasette yine ön plana ıktı. Mültecilerin stratejik bir biçimde yerleştirilmiş olması kritik bir dönem olan 1940-1950 yılları arasında Makedonya ve Trakya sınırlarını pek çok tehditten korumuştu; dolayısıyla 1923-1930 yılları arasında alınmış olan siyasi kararların geçici başarıyla ile mübadelenin olumlu yönü bir kez daha kanıtlanıyordu. Nüfus mübadelesi süreci ve Küçük Asya'dan gelen nüfusun yerleşimi meseleleri yine, değerlendirmeyi sonuçlara bakarak yapan siyaset bilimine bırakılmıştı. Fakat sonuçlar her zaman için öngörülen veya amaçlanan şeylerle uyumlu değildir. Mübadeleye ilişkin konulara yaklaşım –bununla, kişileri değeril, ağdaş Yunanistan'a doğru ilerleyişe ilişkin çalışmaları kastediyorum– askıda kalmıştır. Yunan tarihyazımında, mülteci topluluklarının Yunanistan gerçeğinin bir parçası haline getirilmesine ilişkin çalışmalar eksiktir. Örneğin, Pontus ve Kapadokya'dan mübadeleyle gelen nüfus, Makedonya'daki Müslüman mülklerine ilişkin isteklerde bulunarak yerli nüfusla yeni gelenler arasında kin ve düşmanlığı tetikleyip sık sık çatışmalara neden oldular. Bu isteklerin, ye-

²⁰ Bkz. A. Liakos, *a.g.e.*, 88.

²¹ G. Th. Mavrogordatos, *Stillborn Republic. Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1926*, Berkeley, 1983, 219.

rel topluluklar üzerinde uzun süre etkili olan sonuçları oldu ve bu toplumların siyasi tercihlerini büyük oranda bunlar belirledi. Slav dillerini konuşan keyfi kaçmış topluluklar, bağımsız bir Makedonya Devleti'nin kurulmasından yana olan Yunanistan Komünist Partisi'ni (KKE) desteklediler; daha sonra, İç Savaş (1946-1949) esnasında ise Ulusal Bağımsızlık Cephesi'nin (EAM) tarafında yer aldılar. Mübadeleyle gelmiş olan çiftçilerin büyük kısmı, bir korunma ve destek garantisi olarak gördükleri Yunan Devleti'nin boyunduruğuna girdiler.²² Yunanistan'ın kuzeyine bakacak olursak, mübadeleyle dahil edilmiş olan nüfusun yerleşimine ilişkin çalışmalar, kaçınılmaz olarak İşgal ve İç Savaş zamanında yaşanan olaylarla bağlantılı olmuştur ve bu bakış açısından incelenmesi son derece ilginçtir.²³ Yunan tarih yazımında siyasette, büyük kısmı Makedonya'ya yerleşmiş olan kırsal kesimdeki mülteci nüfusun Sağ, fakir şehirli nüfusuna Solu desteklediğine ilişkin yaygın bir görüş vardır.

Nüfus mübadelesi, Yunanlıların kolektif hafızasına olumlu bir şekilde kazınmıştır. Bunun başarılmasında, akademik dilin aracılık ettiği bir siyasi çıkar vardı, hâlâ da vardır. Bana göre, bu döneme getiri-

22 Bkz. T. Veremis, "1922: Yunan Devleti'nde Siyasi Süreklilikler ve Yeniden Düzenlemeler", Renée Hirschon (der.) *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

23 1980'lerin sonlarından beri, antropoloji alanında, Makedonya'ya yerleşmiş bulunan mültecilere ve yerli unsurlarla ilişkilerine dair çalışmalar yayınlanmaktadır. Bu konuyla ilgili iki örnek vereceğim: G. Drettas'ın, Aridaia bölgesindeki bir köyde yapmış olduğu çalışmada, köyün Bulgarca konuşan sakinleri, Gümüşhane'den gelmiş olan göçmenleri vampir olarak tanımlamakta, 60 yıl sonra bile ölümlerini ortak bir mezarlığa gömmeyi veya mültecilerle evlenmeyi reddetmektedirler. Bkz. G. Drettas, "Questions de vampirisme", *Etudes Rurales* 97/98 (1985), 201-218. Ayrıca, Anastasia Karakasidou'nun çalışması *Fields of Wheat, Hills of Blood: Passages to Nationhood in Greek Macedonia, 1870-1990*, The University of Chicago Press, 1997; Karakasidou, bu yayınlanmış doktora tezinde, Küçük Asya'dan gelen göçmenlerin yerleşiminden bahsettiği tek bölümde, Osmanlı'nın geç döneminden itibaren gelişmiş olan mülkiyet sahipliği ilişkilerinin, Trakyalı ve Pontuslu mültecilerin Langaza bölgesine göçüyle beraber ortaya çıkardığı sonuçları ve 1928-1929 toprak dağıtım programının yerli elitin otoritesini nasıl tehdit ettiğini kısaca açıklamıştır; bkz. bölüm 5. "Crossing the moving frontier. Group formation and social closure in the era of refugee settlement, 1922-1940." Karakasidou'nun ilgisi, yalnızca Guvezna/Assiros köyündeki Slavca konuşan yerli toplumun kimliğine ve Makedonya meselesine ilişkin olarak yarıttığı karışıklığa odaklanmıştır.

len yaklaşımın yalnızca tarihsel olması ve Küçük Asyalı mültecilerin gelişile savaş sonrası çağdaş Yunanistan arasındaki dönemin ikna edici bir biçimde yorumlanmamış olması, ulusal söylemimizin henüz askıda olan sorunlarıdır. Bu topraklara gelişleriyle Yunan kültürünü dönüştürmüş olmalarına ve kimliklerin yeniden tanımlanmış olmasına ilişkin yaygın kabul yeterli değildir. Bu kısa bildiriye, Hobsbawn'ın, konuya tuhaf bir biçimde uyan sözleriyle kapatmak istiyorum. Hobsbawn'ın²⁴ otobiyografisinde ifade ettiği gibi;

“uzun zaman Soğuk Savaş'ın buzları altına gizlenmiş olan eski, yeni devletlerin ve rejimlerin, kimlik gruplarının ve güçlerin tarih üzerindeki baskıları, benim ömrümce gördüğümde daha fazladır ve modern medya toplumu, geçmişe daha önce eşine rastlanmamış bir önem ve piyasa değeri kazandırmıştır. Tarih bugün, hakiki geçmişi değil, ancak kendi amaçlarına uygun bir geçmişi isteyen kişilerce, hiç olmadığı kadar çok değiştiriliyor veya icat ediliyor. Bugün, tarihsel mitolojinin altın çağını yaşıyoruz. Tarihin uzmanlarca savunulmasının siyasetteki yeri, bugün her zamankinden önemlidir. Bizlerin varlığı zaruridir.”

Çeviren ERTUĞ ALTINAY

24 E. Hobsbawn, *Interesting Times. A twentieth-Century Life*, The Penguin Press, Abacus, Londra, 2002.